

IONUȚ
IAMANDI

**„De comuniști am fugit,
peste comuniști am dat”**

Povestea unui refugiat din Basarabia

EDITURA VREMEA
BUCUREȘTI
2022

Prefață

Alergam odată, în primul an de la sosirea la București, să prind un autobuz și șoferul mi-a deschis ușa cea mai apropiată, din față. Am intrat în vorbă și, auzind că sunt basarabeancă, mi-a zis că și părinții lui de acolo se trag. Din toată discuția noastră, am reținut că, la un moment dat, basarabenii se ascundeau prin bălți și mlaștini, ca să nu fie trimiși cu trenul în Siberia. Mi-am adus aminte de această scenă când m-a întrebat domnul Ionuț Iamandi, într-o discuție, dacă știu „de vreo cercetare publicată la Chișinău despre refugiații din Basarabia și nordul Bucovinei. De fapt, nu doar la Chișinău, ci oriunde, că am căutat și nu am găsit ceva mulțumitor.”

Despre refugiu s-au publicat romane și mărturii, dar cercetări și studii nu știu nici eu. Probabil, cea mai cunoscută și cea mai frumoasă carte pe această temă este *Arta refugii* (*Arta reFugii – o copilărie transilvană*) de Paul Goma. Despre refugiu este și ultimul capitol, „Plecarea”, din romanul *Din calidor* al aceluiași autor. Ambele romane, autobiografice, se referă la refugiul basarabenilor din 1944. Paul Goma s-a născut în 1935 și avea aproape nouă ani în acea perioadă, iar romanele au fost scrise în anii 1985-1987, fiind publicate inițial în limba franceză, apoi traduse, republicate, reeditate în România și Republica Moldova, după căderea comunismului.

Un alt roman notabil care are în centru aceeași temă, refugiul populației din Basarabia din calea armatei

sovietice din 1944, este *Veneticii*, de Ion Lazu, care a fost publicat în 1999. Autorul s-a născut în 1940, tot în Basarabia, fiind mai mic decât Goma, dar, la fel, abordează tema în manieră autobiografică, reconstituind, ca Goma, periplitul părinților săi refugiați. Și acest roman a cunoscut câteva ediții.

Tot în 1999 apare, în Republica Moldova, cartea lui Aureliu Busuioc, *Pactizând cu diavolul*, unde refugiul și apoi „repatrierea” basarabenilor constituie un moment esențial al narațiunii.

În timpul regimului comunist, orice referire la România Mare și la Basarabia era imediat taxată de cenzură. Trebuiau epurate și cărțile care făceau referire la vinurile din Basarabia, erau interziși autorii al căror nume (sau pseudonim) făcea aluzie la Basarabia (Basarabescu, Cahuleanu – de la orașul Cahul din sudul Basarabiei). Și refugiul basarabenilor era un subiect *tabu*, prin urmare. S-a putut vorbi pe această temă fie în exil, fie după căderea comunismului (valabil și pentru autorii din Republica Moldova, unde, în perioada comunistă, nu se vorbea nici despre Basarabia românească și, cu atât mai puțin, despre fuga basarabenilor din calea sovieticilor!).

Imediat după 1990 ia avânt memorialistica și un nou domeniu de cercetare: istoria orală. Mărturia a devenit, la un moment dat, un instrument de bază pentru scrierea și cunoașterea istoriei. Au apărut volume de mărturii despre cele mai diverse aspecte ale istoriei recente, chiar și câteva despre basarabenii/bucovinenii refugiați. În 2010, apare prima ediție a volumului *Basarabeni și bucovineni în Banat. Povestiri de viață*, editat de Smaranda Vultur și Adrian Onică (la Editura Marineasa din Timișoara). În 2015, la Editura Universității Transilvania din Brașov, e publicată cartea *Oameni prin vremuri. Bucovineni în secolul XX*, coordonată de Ștefan Ungurean și Mircea Ivănoiu. Apar memorii despre deportările în Bărăgan: de pildă, în volumul de mărturii *Deportați în*

Bărăgan: Amintiri din Siberia românească, editat de Valeriu Antonovici și Claudia-Florentina Dobre și apărut în 2016 la Editura Ratio et Revelatio din Oradea, cei mai mulți intervievați sunt născuți în Basarabia, deși deportările au afectat și alte categorii de persoane. În 2009, am editat volumul *Golgota românească. Mărturiile bucovinenilor deportați în Siberia* (Ed. Vestala, București), selectând textele din revista bucovineană *Țara Fagilor*, al cărei redactor-șef era Dumitru Covalciuc. Deși tema principală nu era refugiul, textele începeau cu amintiri despre încercarea bucovinenilor de a se refugia în România, unii au reușit, iar alții au fost deportați în adâncurile Siberiei și ale Kazahstanului.

Cei mai mulți autori preocupați de acest subiect sunt fie tineri basarabeni veniți în România după 1990, fie urmași ai basarabenilor refugiați în 1940-1944. Din acest punct de vedere, nici Ionuț Iamandi, autorul volumului de față, nu este o excepție, căci personajul principal al cărții, Teodor Caravasile, îi este bunic din partea mamei.

Ionuț Iamandi este licențiat în matematică cu lucrarea „Fundamentele logicii matematice”, iar în 2018 susține un masterat cu tema „Anul electoral 1946. Campania PCR la radio”. Are o experiență în presă de peste 25 de ani, fiind jurnalist la Radio România Actualități, comentator pe teme de actualitate și de istorie recentă la mai multe reviste, publicând în ultimii ani volumele *Săptămâni interioare. Jurnal de coronavirus* (2020) și *Șahiștii. Povestiri* (2021). Ne-am cunoscut cu ocazia publicării celor două panorame, al căror editor am fost (*Panorama comunismului în Moldova Sovietică*, 2019, și *Panorama comunismului în România*, 2020). Dacă cercetarea lui Ionuț Iamandi ar fi venit un pic mai repede, l-aș fi invitat să scrie o sinteză pe acest subiect în una din panorame, fiind o temă importantă și încă atât de puțin cunoscută din perioada comunistă (păstrez propunerea pentru o eventuală reeditare a panoramelor).

În primul rând, demersul lui Ionuț Iamandi este unul inedit. Nici ficțiune, nici memorialistică, ci documente din arhiva fostei Securități. Autorul analizează fenomenul refugiaților, pornind de la un dosar de urmărire făcut de Securitate, descoperit la CNSAS. În al doilea rând, avem un autor bine pregătit, care face comparații, conexiuni istorice, paralele (unele literare, între Teodor Caravasile și Moromete al lui Marin Preda, de pildă), al cărui studiu are și un aparat critic impunător, cu toată sărăcia informațiilor la subiect. Stilul, dinamic și alert, este adecvat subtitlului „Povestea unui refugiat din Basarabia” (povestea, nu istoria sau drama!), cu accent pe viața unui om obișnuit, cu reacții normale (sănătoase) la absurditatea unor/multor situații ale epocii. Chiar dacă personajul principal nu a fost nici repatriat, nici deportat, avem, în acest studiu introductiv, cel mai documentat text de până acum despre basarabeni refugiați.

Iar tragedia/ironia relevată încă din titlu - „De comuniști am fugit, peste comuniști am dat” - sună cunoscută și pentru inițiații în domeniul exilului românesc postbelic. În memoriile și interviurile lor, exilații (mai ales cei care au ales Franța drept a doua patrie) descoperă cum, fugind din „raiul” comunist, ajung într-o țară în care erau marginalizați dacă criticau comunismul, căci intelectualii de stânga dominau peisajul social.

Volumul *De comuniști am fugit, peste comuniști am dat. Povestea unui refugiat din Basarabia* este și un omagiu al urmașilor de azi față de suferința predecesorilor noștri, este o pagină importantă de recuperare a istoriei Basarabiei. Iar în bibliografia domeniului, care sperăm că va fi mai bogată cu timpul, volumul lui Ionuț Iamandi va fi un reper incontestabil.

Liliana Corobca

Vânat de sovietici, urmărit de Securitate

Se spune că, în timpul comunismului, în România nu s-a putut practica jurnalismul. Cei care ar fi trebuit să îl profeseze, în loc de a relata ceea ce se petrecea în societate, încropeau scenete după rețetarele oficiale și le prezentau pe post de reportaje. Era un jurnalism de propagandă, un alt mijloc (prost) camuflat de manipulare.

Dar de fapt, în chiar miezul comunicării oficiale, cineva se străduia să descrie faptele, prin prisma lui – deformată, simplistă, generatoare de agramatisme – dar obligat prin ordin de serviciu să redea realitatea. Pentru că înșiși comuniștii cu funcții de conducere orbecăiau uneori prin lumea paralelă a propagandei; în intimitatea analizelor interne, și ei resimțeau nevoia de repere neblurate. Acest jurnalist de ocazie a fost securistul, milițianul, informatorul sau martorul care relatau într-un limbaj, e drept, standardizat, dar care căuta precizia, căuta să reproducă ceea ce au văzut sau au auzit despre suspjecții regimului, pentru a fi consemnat în dosarele de anchetă. Se puteau înșela, puteau exagera, puteau deforma, involuntar, din interes sau la cerere, dar în general li se cerea să spună ce s-a întâmplat, să redea cu ghilimele declarațiile, să consemneze succesivitatea evenimentelor. Făceau un fel de jurnalism de sertar, așa cum unii scriitori, pe un palier complet diferit, făceau

literatură sau memorialistică de sertar. Conținutul sertarului secret oficial a ieșit în cele din urmă la suprafață după 1989, ca un Golem abandonat, odată cu crearea accesului public la arhivele poliției politice din timpul comunismului, Securitatea.

În studiul de caz de față veți putea întâlni o asemenea relatare a organelor-jurnaliste, „organele” fiind denumirea pe care chiar instituțiile de forță ale regimului și-o dădeau. Personajul principal al relatării este un țăran originar din Basarabia care se refugiază în România după ce provincia natală este anexată de Uniunea Sovietică. Încearcă să își refacă viața departe de rude și de locul de origine, dar e permanent bântuit de sentimentul nedreptății. De ce să nu se poată întoarce acasă? De ce să nu își poată deține și cultiva puținul teren pe care îl avea? De ce, dacă a căutat mereu să fugă de comuniști, istoria i-i scoate din nou în față? De fapt, el resimte, fără s-o poată spune explicit, o privare profundă de libertate. El face astfel cunoștință cu natura ultimă a comunismului, caracteristică a oricărei mișcări fundamentaliste: impunerea. Fundamentalistii își găsesc confirmarea în constrângere, în convertirea forțată și în final, în condamnarea celor ce nu li se supun. Câțiva ani, Teodor Caravasile, căci așa îl cheamă pe cel la care mă voi referi aici, își înăbușă revolta, dar apoi începe să protesteze. Nu după mult timp, protestul lui trece din sfera privată în cea publică. Autoritățile îl iau în vizor, este urmărit, anchetat și arestat pentru o scurtă perioadă, dar el continuă să își manifeste nemulțumirile, timp de aproximativ cincisprezece ani, până prin 1966, când e consemnată ultima actualizare a dosarului său de Securitate. În ultimii zece ani de viață pare să fi obosit sau să se fi resemnat. Sau poate că a ajuns la o înțelepciune la care nu mai avem cum să accedem.

Trebuie spus însă că nu este vorba de un dosar spectaculos, de dizident îndârjit, care se opune exemplar,

cu fermitate și demnitate, abuzurilor regimului și regimului în sine. Este un dosar liniar, al unui om simplu, cu viciile și cu încăpățânările lui, dar al unui om viu, cu reacții nefiltrate. În literatura rezistenței anticomuniste există destine eroice, sunt consemnate înfruntări epice ale sistemului, cu sau fără arme. Nu este cazul aici. Aici vedem un om obișnuit, cu o educație peste media modestă intelectual a satului în care trăiește, cu o predispoziție naturală de a comunica și comenta, dar și cu senzația perceptibilă a însingurării, dată de exil și de inadaptația la noua societate. Teodor Caravasile este cel mult un exemplu al unei prime reacții de bun simț la ceea ce făcea și susținea regimul comunist. Criticile lui sunt practice; el interoghează eficiența economică a cooperativelor, rostul alegerilor într-o țară cu partid pe cale de a deveni unic, interferența sovieticilor în societatea și economia românească. Dar toate sunt exprimate simplu și într-o singură tranșă. Nu sunt urmate de reflecții și de nuanțări, de sistematizări și de concluzii; iar în plan social nu duc la solidarizări și mobilizări. Poate că aceasta a și fost scăparea lui de condamnarea în vreo temniță comunistă sau de deportarea în URSS.

Deși nu putem vorbi de Teodor Caravasile ca de un opozant de marcă al regimului, e de remarcat că la nivelul satului unde se petreceau întâmplările care-l aveau în centru, lucrurile făcute și spuse de el depășeau cu mult limitele cotidianului. Într-un cadru în care locuitorii intuiseră ce doreau noii stăpânitori, și acționau în consecință, protestul lui ieșea în evidență. Era un eveniment local, de care vorbeau vecinii între ei, pe șoptite. Satul știa că are „gura mare” și îl trata ca atare. Teodor Caravasile reprezenta, la acest nivel micro, o opoziție minoră, slabă, în fond nepericuloasă, care însă în mod normal nu ar fi trebuit să se manifeste deloc. Conformismul dominant era suficient pentru a pune în contrast protestul lui cu resemnarea rurală aproape generalizată.

Teodor Caravasile într-o fotografie din anii '70.
(Sursa: Arhiva familiei Caravasile)

Fotografie a Clasei a III-a Ortodoxă
de la Școala Normală din Ismail.

Daria Caravasile (născută Ciumacencu, în 1912)
este prima de la stânga la dreapta, pe rândul de jos.
Fotografia este realizată la Ismail, pe 13 octombrie 1930.
(Sursa: Arhiva familiei Caravasile)

Fotografie de la un curs de cusut. Daria Caravasile
(Ciumacencu) este a doua de la stânga la dreapta pe
rândul de jos. Fotografia este realizată la Ismail, în 1931.
(Sursa: Arhiva familiei Caravasile)